

ADNAN MENDERES VE HALKEVLERİ

Müslime GÜNEŞ*

Öz

19 Şubat 1932’de açılan halkevleri, Genç Cumhuriyet’in kültür atılımları, laikleşme ve çağdaşlaşma politikaları içinde özgün yapılarıyla önemli bir yer tutar.1930’larda siyasal, hukuki, toplumsal alanlarda birçok devrim gerçekleşmişti. Halkevleri, Cumhuriyet ‘in ideolojisini aydınlar ve yerel önderler aracılığıyla halka götürme, yaygınlaştırma, tanıtma ve toplumun kültür yapısını canlandırma denemesidir. Bu amaçla kurulan, yeni çağdaş yurttaş yetiştirmeye yardımcı, yurt yüzeyine yayılmış Kültür Merkezleriydi. Toplum yaşamına kazandırılmak istenen yeniliklerin, yeni değerlerin, toplum katmanlarına yayılması ve yaşanılır kılınması gerekirdi. Bunun için de, her kesim ve yaştan kimsenin yararlanabileceği, herkese ulaşabilecek yapıda okul dışı, “resmi” kokusu olmayan sivil kuruluşlara gereksinim vardı.

Bu kuruluşlar 1951 yılında, CHP’nin propaganda araçları oldukları gerekçesiyle Demokrat Parti iktidarı tarafından kapatıldı. DP’nin on yıllık iktidarı sürecinde en çok tartışılan, tepki çeken, eleştirilen uygulamalardan birisi halkevlerinin kapatılması olmuştur. Bu olayın oldukça dikkat çekici bir şekilde araştırmacıların gündemine yerleşmesinin çarpıcı nedenlerinden birisi Adnan Menderes’in halkevleriyle teması olmalıdır. Bu makalede Menderes’in Halkevleriyle olan ilişkisi ve Halkevlerini kapatılmaya götüren süreçte kendisinin etkisinin olup olmadığı üzerinde durulacaktır. Adnan Menderes’in biyografisinde oluşan eksikliklerin tamamlanması adına Halkevleriyle olan bağını görmek gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler; Halkevleri, Adnan Menderes, Demokrat Parti, Halkevlerinin Kapatılması.

ADNAN MENDERES AND COMMUNITY CENTERS

Abstract

Started on February 19, 1932, Community Centers have an important place in the cultural leap, secularisation and modernization policies of the early Turkish Republic. There were many revolutions in politic, judicial and social areas in 1930s. Basic aim of community centers was to convey the ideology of republic to society with the help of highbrows and local leaders as well as reviving the cultural structure of the society. They are Cultural Centers, established for that aim, were helpful for bringing up new modern citizens among the country. The reforms and new values that wanted to be gained to the society life were necessary to

* Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim - Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı, (mgunes68@gmail.com).

be separated among the social layers and to be made applicable to daily life. Hence, civil organizations that would be helpful for the people from all layers and ages, reach everybody and in a structure that is not appear as 'official' were necessary.

Grounded on the reasons for being a tool for propaganda of the CHP (Republican Socialist Party) Community Centers were abolished by the Democrat Party in 1951. The abolition of Community Centers was one of the most controversial, reaction drawing and criticized implementation of the Democrat Party during its 10 years rulership. One of the reasons that this issue's gain currency among the researchers conspicuously must be the relationship of Adnan Menderes with Community Houses. In this study, the relationship of Menderes with Community Centers and whether there was his impact on the abolition process of the Community Center sor not will be emphasized. It is necessary to see his relation with the Community Houses on behalf of the elimination of the deficiencies in the biography of Adnan Menderes.

Keywords; *Community Centers, Adnan Menderes, Democrat Party, Abolition of Community Centers.*

Giriş

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde halkın eğitilmesine ve yetiştirilmesine yönelik olan örgütlenmeler her ülkede kendi gereksinimlerine göre oluşturulmaya başladı. Yeni kurulan Türkiye devleti de halkın eğitilmesine ve yetiştirilmesine yönelik örgütlenme çalışmalarına başladı. Yeni Türk Devleti, ulusal bilinç oluşturma sürecine geniş halk kitlelerini dâhil ederek kendi devletini çağdaş bir yapıda kurdu. Yeni devlet düzeninin ilkelerini halka anlatmak ve bilinç düzeyini yükseltmek gerekiyordu. Eğitim bilimlerine göre ülkenin kalkınma dereceleri ile eğitim-kültür seviyeleri arasında doğru bir bağlantı bulunuyordu.¹ Halk eğitiminin ülkemizde yetersiz olması ve tam bir eğitim sisteminin kurulamamasından dolayı Kemalist Devrimler halka zamanında yansıtılmıyordu. Bu doğrultuda yoğun bir halk eğitiminin ve buna bağlı olarak yeni bir örgütlenmenin zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Halkevleri, Atatürk Devrimlerinin benimsetilmesi², Cumhuriyetin kültür etkinliklerini, Milli Eğitimin yanında yürütmek için, 1931'de kapatılan Türk Ocaklarının³ yerine kuruldu.⁴ 19 Şubat 1932'de açılan Halkevleri. Genç

1 Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Gün Doğan Yay, Ankara,1990 s.79-81.

2 *Halkevleri ve Halk Odaları*, CHP, 1944 Ankara.

3 Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", *Bellekten*, Sayı 196, Ankara, 1986, ss.201-228; Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl 12, C.6, sayı 23, Mayıs 1999, s.265.

4 Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,1. Baskı, İstanbul 2003, 195.

Cumhuriyet'in kültür atılımları, laikleşme ve çağdaşlaşma politikaları içinde özgün yapılarıyla önemli bir yer tutmaktadır.⁵ Birinci aşamada Halkevleri 14 il merkezinde; ikinci aşamada (Haziran 1932) 20 il merkezinde faaliyet göstermeye başladı. 1950'ye geldiğinde 478 halkevi ve 4332 halkodası bulunuyordu.⁶

1930'larda siyasal, hukuki, toplumsal alanlarda birçok devrim gerçekleşmişti. Halkevleri, Cumhuriyetin, Cumhuriyet ideolojisinin ve özellikle 1930'lu yıllardaki ekonomik ve toplumsal koşulların bir ürünüdür.⁷ Halkevleri, Cumhuriyet yönetiminin dünya görüşünü aydınlar ve yerel önderler aracılığıyla halka götürme, yaygınlaştırma, tanıtmaya ve toplumun kültür yapısını canlandırma denemesidir. Bu amaçla kurulan Halkevleri, yeni, çağdaş yurttaş yetiştirmeye yardımcı, yurt yüzeyine yayılmış Kültür Merkezleriydi. Ancak toplum yaşamına kazandırılmak istenen yeniliklerin, yeni değerlerin, toplum katmanlarına yayılması ve yaşanılır kılınması gerekirdi. Bunun için de, her cins ve yaşta kimsenin yararlanabileceği, herkese ulaşabilecek yapıda okul dışı, "resmi" kokusu olmayan sivil kuruluşlara gereksinim vardı. Halkevleri, halkla sıcak iletişim kuracak, halk değerlerinden de kaynaklanacak kültür merkezleri olarak düşünülmüştü. Her yurttaşın ilgi alanına göre katılımını sağlamak, başlıca hedefti. Kuruluş gereği 9 alanda çalışma yapmaktaydı: Dil-Edebiyat-Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Toplumsal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Müzecilik ve Sergi şubeleri.

İsmet İnönü'nün de belirttiği gibi Halkevleri, "Yeni Türkiye hayatının başlı başına bir unsuru, başlı başına bir remzidir... Halkevleri, kurulan bütün medeniyetlerin üstüne geçmek iddiasında bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin hayatı için aziz bir toplanma yeri, bütün kabiliyetlerin inkişaf ettiren bir mihrak sayılmalıdır. Halkevleri bizim kendi anlayışımıza göre Türk vatanında, Türk Cumhuriyeti'nde, ahlak, ilim ve anlayış mefhumlarının tatbik edildiği, izah olunduğu, genişletildiği ve kökleştirilip yerleştirildiği yerlerdir".⁸ Halkevleri her türlü kültürel ve sanat etkinlikleri ile sosyal dayanışmayı da içeren gerçek anlamda birer kitle eğitim kurumları olarak düşünülmüştür.⁹

"Halkevlerinin en mühim ve esaslı amaçlarından biri halk terbiyesiydi."¹⁰ 1930'lu yıllarda Türkiye'deki okuryazar sayısının bütün çabalara rağmen %20'yi geçmediği düşünülürse bu konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır. "Halkevleri, yetişkin eğitiminin gelişmiş bir uygulaması olarak ortaya çıkmıştır."¹¹ Bu kuruluşların

5 Özdemir İnce, Halkevleri, *Hürriyet*, 19 Şubat 2006, Tarhan Erdem, "Kuruluşunun 25inci Yılı Halk Evleri, Dünyaya Örnek Bir Kültür Kurtuluşunun Hayatı", *Vazife*, Yıl 2, Sayı 15, Mart 1957, s.242.

6 Orhan Özacun, "Halkevlerini Dramı", *Kebikeç*, II/3(1996),S.91.

7 Çeçen, a.g.e., s.106.

8 *Ülkü*, C.III, Sayı 13, Mart 1934, s.1-4.

9 Şerafettin Turan, "Etkin Bir Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Halkevleri", *Bilanço* 1923-1998, Cilt 1, TÜBA, s.205.

10 *Ülkü*, C.III, S. 13, Mart 1934, s.5-15.

11 Özacun, a.g.m, s.89. Cevat Celep, *Halk Eğitimi, Genişletilmiş* 3. Baskı, Ankara 2003, ss.93-94.

amacı “ulusu, aynı ülküye bağlı bir kitle yapmak, kır, kent, köylü, aydın ayrımlarını azaltmaktı. Ulusal ve toplumsal hayatın temelleri, eğitim ve öğretim teknikleri uygulanarak bu evlerde atılmak istenmişti. İlk on yıl boyuca da halkı aydınlatmaya ve yaşamı çağdaşlaştırmaya dönük çalışmalar halkevlerinde odaklandı. “Belki en değerli hizmeti de yurdun her köşesinde, ileri geri farklılıkları yenilerek eş düzeyde faaliyetlere yer verilmesi olmuştur.¹² “Halkevinin kapıları partiye yazılı olan veya olmayan bütün yurttaşlara açıktır.”¹³ Halk evleri sadece yönetim olarak partiye bağlı kalmış, çalışmalarını ise ulusalcılığın ruhu içinde CHP ‘nin ilkelerine uygun birer “halk eğitim merkezi” olarak yapmıştır. Bundan dolayı Halkevlerine her kesimden vatandaş görev almış ve etkinlikleri izleyebilmiştir.¹⁴

Netice itibarıyla halkevleri; milleti bilinçli, birbirini anlayan, birbirini seven, aynı ideale bağlı halk kütlesi halinde örgütlemek; kültür, ülkü, amaç ve düşünce birliğini güçlendirecek bir toplum olmayı sağlamak; ulusal birliği oluşturan, milli ruhu biçimlendiren kültür öğelerini bulup ortaya çıkarmak, geliştirmek; halkın terbiyesi; yetişkinlerin eğitimi; inkılâbın kökleştirilmesi; müspet ilimleri öğrenme ve öğretme; köylü ile kentli, köylü ile aydın zümreler arasındaki ilişkileri düzenleyip arttıracak köycülük çalışmalarının yapılması gibi amaçlarla kurulmuştur. Halkevlerinin CHP’nin ilke ve ideolojisini yayma, benimseme ve hatta geliştirme çabası öncelikli bir hedeftir.¹⁵ Halkevlerinde yapılan icraatlarla birlikte halk kitleleri uyanmış, bilinçlenmiş, insanlık ve vatandaşlık hak ve ödevlerini kavramıştı¹⁶.

1. Adnan Menderes ve Halkevleri

Bu alana ilişkin araştırmalar incelendiğinde halkevlerinin kapatılması sürecinde Adnan Menderes’in adından daha çok söz edildiği dikkat çekicidir. Oysaki Adnan Menderes’in Halkevlerinin kuruluş aşamasında da etkin bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Nitekim Halkevleri etkinliklerini imkânsızlaştıran yasanın çıkmasına önyak olan Adnan Menderes, 19 Şubat 1932’de Aydın Halkevinin açılışında bizzat bulunmuştur.

12 Sakaoğlu, a.g.e., s.195.

13 Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, Ankara, 1940, s.3.

14 Şerafettin Turan, a.g.m., ss.206-207.

15 Tefik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*, Ankara, 2004, s.352.

16 “Halkevlerinin ve Halkodalarının 18. Yıl Dönümünde”, *Ülkü*, 1950, III/39, s.16 .

Aydın Halkevi Binası 1930'lu yılların sonları.

Halkevinin açılış merasimi nedeniyle Aydın mebusu Adnan Bey bir konuşma yapmıştır. Adnan (Menderes) Bey'in Halkevi açılış konuşması şöyleydi.

“Malumunuzdur ki, Halkevlerinden Gazi Hazretleri geçen seneki seyahatleri esnasında ilk defa bahse başlıyorlardı. O zaman büyük liderin dimağında doğan bu fikir, işte bugün doğan ve yaşamağa başlayan bir varlık oluyor. Milletimizin yükselmesi yolunda her ihtiyacı gören Büyük Gazi içtimai hayatımızda, kültür hayatımızda çok derin bir boşluğu ve çok şedit bir ihtiyacı görmüş, bu boşluğu dolduracak ve bu ihtiyaca cevap verecek bir tesis ve teşekkülün esasını ve temellerini kurmak şerefini de kazanmıştır.

Milli mefkûreyi kökleştirecek, içtimai ve milli tesanütü tarsin edecek olan bu teşekkül çok samimi ve esaslî alakanıza layık ve muhtaçtır. İnsanları, millet zümrelerine ayıran, milletleri yapan, kültür ve mefkûre ve vahdettir.

Devletlerin siyasi varlıkları milli mefkûre ve milli kültür temelleri üzerine bina edilmiş olmazsa bir mana ifade etmez olduğunu tarih bize çok misallerle gösteriyor... Bugün Halkevlerini açmakla atılan bu adım, içtimai ve milli bünyemizi kuracak ve kuvvetlendirecek bir teşkilatlanma ve uzuvlanma hareketinin başlangıcıdır. Ve hars hareketinin teşkilatlanmasıdır. Bir millet ve cemiyetin kuvvetlenmesi, fert olarak değil, cemiyet halinde çalışmasına mütevakkıftır... Cemiyet hayatımızda Halkevlerinin açılması bir merhaledir. Bir tarih başlangıcıdır. Bu teşekküle çok büyük ihtiyaç vardır...

İnkılâbımız, Halkevleriyle medeniyet ve yükselme yolundaki zaferlerini tamamlayacaktır. Bu bizce yepyeni bir mevzu ve harekettir. Ve lâıyıkıyla herkes tarafından anlaşılması belki güçtür. Müneverlerimizin ve arkadaşlarımızın vazifesi bu hareketin ehemmiyetini alakalı vatandaşlara anlatmaktır.

Milletin maddi ve manevi yükselmesine yardım etmek emel ve arzusunu taşıyan her Türk Halkevlerini, bu emelinin tahakkukuna müsait bir zemin ve vasıta olarak bulacaktır. Milli ve

içtimai bünyenin inşasında memlekette mevcut dağınık ve istifade olunamayan anasır kuvvetleri teşkilât kudreti sayesinde mesai cephesine sevk edecek varlık halkevleridir. Memleketin en uzak köşesindeki bu istidadı merkeze tanıtmaq, ilerleme imkânı ve fırsatlarını onun ayağına götürmek vazifemizdir. Ve bunu Halkevleri yapacaktır.

Aydınımızda Halkevlerinin açılma merasimini yüksek huzurunuzla yapmaktan derin bir zevk ve bahtiyarlık duymaktayım. Şahidi olduğum şu yüksek alakanızın daima devam edeceğine iman etmiş olmaklığım bu bahtiyarlığımı çoğaltıyor.

Açılma merasimini tes'it etmekte olduğumuz Halkevlerinin millet ve memlekete yükseltici ve faideli hizmetler ifa edebilmesini temenni ederek sözlerime nihayet veriyorum"¹⁷ diyerek halkevlerini övüyordu.

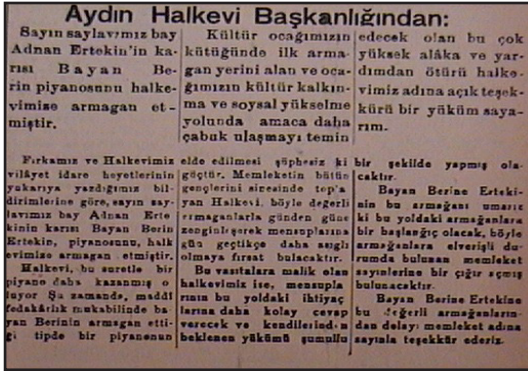
19 Şubat 1932'de Aydın Halkevinin açılışı sırasında; "Halkevleri, cemiyeti ve milleti yükseltmek için cem'i mesainin toplandığı çatı olacaktır. Arkadaşlar, fırkanın siyasi bünye ve mevcudiyeti, kanuni icaplar ve sair sebeplerle de memleketteki bütün faydalı unsurları, varlığı içinde toplamağa müsait değildir. Onun için fırkanın siyasi mevcudiyetine bitişik olarak ve ana siyasi program ve kanaatlerine muhalif olmamak üzere halkevleri, içtimai sahalarda bütün faydalı unsurları birleştirici bir yuva olacaktır." diyerek halkevlerinin taşıdığı önemi vurguluyordu¹⁸.

1.1 Aydın Halkevinde ilk Faaliyetler

Aydın Halkevinin açılışından sonra 4 Mart'a kadar Halkevi işlerini, Partinin İdare Heyeti Başkanı Adnan (Menderes) Bey yürütmüştür. Bu anlamda Aydın Halkevinin kuruluşunda Adnan Menderes'in önemli katkıları

17 Adnan Menderesin Konuşma metni için bkz. *Aydın Halkevi Broşürü*, Nefaset Matbaası İzmir 1933, ss.7-9. *Halkevleri*, (Haz. Tahran Erdem - I. Selçuk (Erez), İstanbul 1963, ss.24-26. Ayrıca bkz, Özacın, a.g.e, s.89.

18 Bkz. Özacın, *Halkevleri Dramı*, s.89.

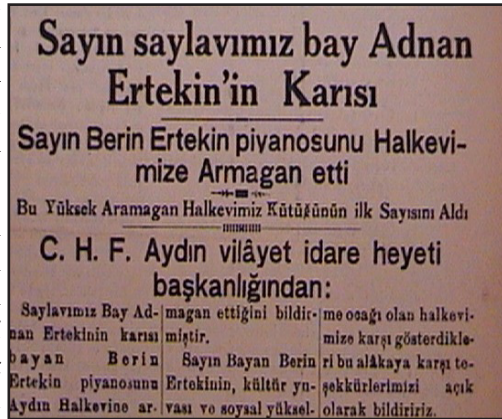

Aydın, 19 Şubat 1935

Halkevine olan katkıları bunlarla sınırlı kalmamış, Adnan Bey'in eşi Berrin Hanım'da Şubat 1935 tarihinde İzmir'den getirmiş olduğu piyanosunu Aydın Halkevine armağan etmiştir. CHP Aydın Vilayet İdare Heyeti Başkanlığı tarafından halka duyurulan bu desteğin ardından Parti İl Başkanlığından yapılan açıklamada; "*Sayın Berrin Ertekin'in kültür yuvası ve sosyal yükselme ocağı olan Halkevimize karşı gösterdikleri bu alakaya karşı teşekkürlerimizi bildiririz*" denilmiştir²⁰.

Adnan Menderes'in Halkevlerine yönelik temasları bunlarla sınırlı kalmamıştır. CHP milletvekili iken, partinin taşradaki mensuplarının çalışmalarını denetlemek amacıyla teftişle görevlendirilmiş ve gözlemlerini partiye rapor ederken Halkevlerine özel ilgi göstermiş, olumlu ya da olumsuz değerlendirmeleri parti için yol gösterici olmuştur. Bu teftiş raporlarından birisi Antalya'ya ilişkindir. Bu raporlar, Menderes'in Cumhuriyet Halk Partisi örgütlerinin faaliyetlerine ilişkin kayda değer bilgilere yer verirken, onun halkevlerine yönelik görüşlerini yansıtmaya açısından da önemlidir.

Menderes'in 1935 yılına ait teftiş raporundan Antalya Halkevi'nin çalışmaları hakkında edindiğimiz bilgilere göre; "*halkevi binasının bitirilmesi için çok emek ve çaba harcandığından, Halkevi için önemli parasal gelirler elde edilmiş*

Aydın, 19 Şubat 1935

19 4 Mart'ta yapılan seçimde parti idare heyetinden Dr. Mukadder Bey Aydın Halkevi Başkanlığına getirilmiştir. Aydın Halkevi Broşürü, s.13. Dr Mukadder Bey işlerinin yoğunluğunu belirterek birkaç kez görevinden istifa etmiş, istifası Ekim ayı başlarında kabul edilmiştir. 12 Ekim tarihinden itibaren Aydın Halkevi Reisliğini vekâleten Avukat Neşet Nazım (Akkor) Bey yürütmeye başlamıştır. *Anadolu* 13 Teşrin-i Evvel 1932.

20 Aydın 19 Şubat 1935.

olmasına karşın yöneticilerin bunu binaya harcamadıkları” belirtilmektedir. Aydın Halkevinin kurucu başkanı olan Adnan Menderes, Antalya Halkevi yönetimine çalışmalarıyla ilgili yol gösterici bir rol takınarak, “şehirde Türkçe konuşmayan ve ulusal kültürle henüz yoğrulmamış zümreler üzerine halkevinin etkili çalışmalar yapması gereğinden” bahsetmiştir. “Antalya köylüsü o yıllarda yarı göçebe olduğundan halkevinin onları ekonomik ve sosyal konularda aydınlatması gerektiğini” önemle vurgulamıştır.²¹

Alanya Halkevi çalışmaları konusunda Menderes; “ Alanya Halkevi, kısıtlı bütçesine karşılık çok az elemanla pek çok işler başarmıştır. Başladıkları halkevi binasını yılsonuna kadar bitirme çabasındadırlar. Ancak Alanya’daki öğretmenler halkevi çalışmalarına hiçbir ilgi göstermemişlerdir. Ayrıca parti, halkevi ve memleket işlerinden de uzak durmaktadırlar. Halkevinin faaliyetlerinin zenginleştirilmesi ve eğitilmiş kişilerin halkevine rehber olmaları gerektiğine işaret ettiği raporunda Adnan Menderes, halkevi çalışmalarına en fazla ihtiyaç duyulan yerlerden birisinin Alanya olduğunu” belirtmiştir.²²

Halkevleri konusunda övgü dolu ifadeler kullanan Adnan Menderes, Aydın Halkevi’nin açılışında halkevlerinin önemine ilişkin yukarıda belirtmiş olduğumuz etkileyici açış konuşmasının ardından parti müfettişi olarak rapor yazdığı Antalya, Konya il ve ilçelerinde Halkevinin durumu, yönetim kadrosu, faaliyetleri hakkında özenle araştırmalarda bulunmuş izlenimlerini parti merkezine yönlendirmiştir. Buradan hareket ederek CHP milletvekili olarak görev yaptığı 1946 yılına kadar Menderes’in Halkevlerinin varlığı, çalışma sistemi konusunda bir çekincesi bulunmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Peki, Menderes’i halkevlerini kapatmaya götüren süreç nasıl gelişmiştir. Dönemin siyasal gelişmelerini takip ederek bu soruya da cevap aramak gerekir.

1.2 Halkevlerinin Kapatılmasına Giden Süreç

II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru bütün dünyada demokrasi rüzgârı esmeye başlamış ve doğal olarak Türkiye’de bu gelişmelerden etkilenmişti. Demokrasiye geçiş aşamalarıyla beraber ülkede Atatürk’e ve İnkılâplarına karşı olumsuz sesler de yükselmeye başlamıştı. Bunun yanında çok partili hayata geçişle beraber, değişik düşüncedeki kimseler ve kesimler parti veya dernek kurarak örgütlenmişlerdi. Artık birçok şey açık açık söylenmeye ve yazılmaya da başlanmıştı. İktidara bir başka siyasal partinin gelebileceği düşüncesi halkın önemli bir kesiminin halkevlerinden uzaklaşmasına da yol açmıştı.²³

21 Faysal Mayak, “Adnan Menderes’in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları (1935)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/15, (2007/Güz), ss.191-219.

22 Mayak , *a.g m.*, ss.204-206 .

23 Nurcan Toksoy, *Halkevleri / Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Orion Yayınevi, s.108

Halkevlerinin işleyişine ilişkin olarak yapılan eleştirilerin en başında bu kuruluşların Cumhuriyet Halk Partisi' ne bağlı kuruluşlar olarak varlıklarını sürdürdükleri halde devlet bütçesinden desteklenmeleri geliyordu.²⁴Yapılan eleştiriler karşısında CHP, halkevlerinin yapısında ve işleyişinde değişiklikler yapma yoluna gitti. Bu amaçla CHP Genel Sekreterliğinin 21 Şubat 1942 tarihinde valiliklere gönderdiği talimatında, halkevleri ve halkodalarının yerine getirdikleri önemli görev ve hizmetleri tam anlamıyla yapabilmeleri için, özel idare ve belediye bütçelerinden gerekli miktarda yardım tahsisatı ayrılması istenmiştir.²⁵ Böylelikle Halkevleri maddi açısından kendi kendine yeterli olan kurumlar haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, 27 Kasım 1946 gün ve 2896 sayılı genelge ile halkevleri salonlarının halkevleri çalışmalarına engel olmaması şartıyla, belirli süreler içinde kiraya verilebileceği de belirtilmiştir.²⁶

Çok partili hayata geçişle birlikte, iktidara bir başka partinin gelebileceği düşüncesi halkevlerinden uzaklaşmalara neden olmaya başlamıştı. Diğer partilere üye olan vatandaşlar halkevlerine gitmekten çekinir bir duruma gelmişlerdi. Halkevlerinin çalışmaları bu durumdan fazlasıyla etkilenecek şekilde gerilemişti. Bazı illerde ve ilçelerde Belediye yönetiminin başka partilerin eline geçmesiyle birlikte halkevlerine yapılan yardımlar kesilmişti. Maddi kaynağın kesilmesiyle birlikte dergiler çıkamamış, köy gezileri yapılamamış, diğer sosyal yardım ve kültür çalışmaları yürütülememiştir.²⁷ Halkevi şubelerinin düzenleyeceği müsamereler, balolar, geziler, konserler, temsiller, film gösterileri, spor gösterileri v.b etkinliklerin gelir kaynakları arasına alınmasıyla²⁸ birlikte halkevi etkinliklerine katılımlarda azalma süreci hızlanmıştır.

Halkevlerine yeni bir statü kazandırma çabaları sonraki süreçte devam etmiş; 17 Kasım 1947 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisi 7. Büyük Kurultayı'nda konu masaya yatırılmıştır.²⁹“Yapılan tartışmalara konu olan bütçeden Halkevelerine para yardımı suçlamalarına cevap veren İsmet İnönü, çok partili hayata geçtikten sonra Halkevelerinin bütün siyasi partileri memnun edecek şekilde kullanılması çarelerini aradıklarını, muhalefet partisinin taleplerini ve düşüncelerini bildirmeye gayret ettiklerini fakat karşı taraftan böyle bir talep gelmeyince olayı tek başına yürütmek zorunda kaldıklarını ve 1947 Kurultayında halkevlerinin bir tesis yapılarak idaresini prensip olarak ilan ettiklerini fakat muhalefet partisiyle anlaşmaya varamadığından dolayı kararın uygulanmadığını söylemiştir”.³⁰Kurultayda halkevlerinin ne şekilde yönetileceğiyle ilgili olarak Halkevleri Komisyonunca hazırlanmış olan rapor aynen kabul edilmiştir.17 Kasım 1948 yılında çalışmalarını tamamlayan

24 Feroz Ahmet, *Bir Kimlik Peşine Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2006.

25 *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı*, C.XX, s.541.

26 *A.g.e.*, s.541.

27 A.Çeçen, *Halkevleri*, ss.233-235.

28 Nurhan Karadağ, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*, s.63.

29 *CHP Yedinci Büyük Kurultayı Tutanağı 1947*, Ankara 1949, ss.199-202 .

30 Toksoy, *a.g.e.*, s.119.

komisyonun hazırlamış olduğu raporda; Halkevlerine kurum statüsü kazandırılması³¹ ve bağımsız kurumlar haline getirilmesi önerilmiş, ancak bu öneriler hayata geçirilememiştir. Bu çabalardan bir sonuç çıkmaması kurumların geleceği açısından bir talihsizlik olmuştur.³² CHP tarafında ise kültürel ve sosyal inkişâpları ülkeye yaymakla görevlendirilmiş bulunan halkevlerinin, çok partili rejim kurulduktan sonra da kültürel faaliyetlerde bulunmaları uygun görülüyordu.³³ *Böylece 1949 yılına gelindiğinde artık yavaş yavaş halkeveleri ile ilgili olumsuz değerlendirmeler, taraflı bakış açıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Esasen on yedi yıllık bir kültür kuruluşu olan halkevlerinin, kuruluşundan itibaren üzerinde fikir yürütülmüş ve zaman zaman tartışmalar da yaşanmıştır. Halkevleriyle ilgili herhangi bir ilişkisi olmayanlar bu kuruluşlara sarf edilen paraya acınmış, halkevi çalışmalarına hiçbir şekilde iştirak etmeyenler ise çalışmalarını az bularak şikâyetlerde bulunmuşlardır. Halkevinde çalışan elemanların göz önünde bulundukları şey, yurda ve millete bağlılığın emrettiği ciddi ve yerinde fedakârlık duyguları olmuştur.*³⁴

Mesele daha sonra 1950 kurultayında da tartışılmış ve CHP tarafından kabul edilen tesis haline getirme olayı hükümet ile CHP arasındaki görüş ayrılığı yüzünden gerçekleşmemiştir.³⁵ Halkevlerinin parti genel yönetim kurulunca hazırlanan ve genel başkanlıkça onaylanan bir talimatname ile kurulmuş olmasından dolayı hukuki bir dayanağı bulunmuyordu. Bundan dolayı da taşınmaz gayr-i menkul edinememişlerdir. Halkevlerinin giderleri, buldukları yörenin parti örgütü tarafından karşılanırdı. Halkevleri hiçbir zaman kendilerine gelir bulmak için çalışmazlardı.³⁶

1950 yılında seçimle beraber iktidarın değişmesi üzerine halkevleri bir muhalefet partisinin yan kuruluşları konumuna düşmüştür. Böyle bir durum Halkevlerinin konumunun yeniden sorgulanmasına neden olduğu gibi, muhalefet partisinin yan kuruluşu oldukları yönündeki tartışmalar, kurumların çalışmalarını aksatmıştır.³⁷ Demokrat Parti ödenek yokluğu gerekçesiyle halkevlerini kapatmak istemiştir.³⁸ *“Mazinin molozlarıyla yeni bina yapılamaz, yeni devir için yeni malzeme kullanmak lazımdır...,(halkevleri) bir devirin bekasıdır, bunu temizlemek lazımdır”*³⁹ diyen Adnan Menderes, başbakanlığı döneminde yapmış olduğu bu konuşmasında, artık amaçlarının halkevlerinin varlığını devam ettirmek olmadığını açıkça belirtmiştir. Menderes’in bu konuşmasını yaptığı görüşmeler esnasında, bazı milletvekilleri tarafından halkevlerinin CHP ile ilişkisinin kesilmesini ve halk eğitimine hizmet edecek kurumlar haline getirilmesi kendisine teklif edilmiş; ancak bu teklifler de kabul edilmemiştir.

31 Cumhuriyet Arşivi, 490. 01/825. 263,1 .

32 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, I. Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s.91.

33 Toksoy; a.g.e., s.111.

34 A.g.e., ss.120-121.

35 A. Çeçen, *Halkevleri*, s.220 .

36 Toksoy, a.g.e., s.109.

37 Çeçen, a.g.e., s.230.

38 Orhan Özacın, (1996) “Halkevlerinin Dramı”, *Kebikeç*, Sayı: 3, Ankara. ss.94-95.

39 *Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları*, 12 Aralık 1950, C.X, ss.43-60.

Adnan Menderes, 12 Aralık 1950 günü DP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmasının devamında şunları söylüyordu: "Halkevleri denilen müessesese bugün toplumsal yapımızda bir diken gibi, bir yabancı cisim gibi önemsiz bir şeydir. Toplumsal, siyasal bir işlevi kalmamış, kapılarına zincir vurulmuştur. Buyurdular ki halkı demokrasi terbiyesi ile yoğuracak kurumlar haline getirmek lazımdır. Kendilerini ikaz ederim, hiç farkında olmadan totaliter bir zihniyetin ifadesinde bulunuyorlar."⁴⁰ Halkevleri, halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak, faşistvari telakki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir. Bu münasebetle bilmiyorlarsa şurasını da haber vereyim ki, halkevleri çoktan beri mesdud bulunmaktadır. Bunlar içtimai ve siyasi bünyemiz içinde tamamıyla abes, beyhude, geri ve yabancı bir uzuv halindedir. Bunları demokratik fikirlerin neşir ve tamimi için bir mektep haline getirmek hayali yine dar bir telakkinin mahsulü olmaktan başka bir mana ifade etmez,"⁴¹ diyerek kapatılma hususundaki kesin tavrını ortaya koymuştur. Bu eleştiriyi yapan insan, çok değil, 5 yıl önce CHP Milletvekili ve Parti Müfettişi idi. Gittiği her kentte halkevinin ziyaret ve teftiş ediyordu.1932'de Aydın Halkevi'ni açış konuşmasında halkevlerinin önemini vurgulamış ve bu kuruluşların yaşamındaki yerinden övgüyle söz etmişti. Oysa iktidarının daha ilk anlarında Menderes artık Halkevlerini acımasızca eleştiriyordu. Yeni dönemde ise Adnan Menderes Halkevlerinin önemini yadsımış, kurumların halka hizmet etmediğini belirterek CHP döneminde halkevlerine bakışını da inkâr etmiştir. Bu cümleleriyle Adnan Menderes, yapılan kültür faaliyetlerinin anlamını ve gereğini anlamadığını itiraf etmekten başka, yapılan çalışmaları gereksiz ve hayali bir tutumun ürünleri olarak algılamış olması da büyük bir tarihi hatadır. Yapılanları siyasi amaçlı faaliyet olarak algılayan Menderes, konuşmasının devamında, "limonluklarda buğday yetiştirmenin gereksizliğini vurgulayarak bunun demokrasi mekteplerini açmak hayalinden başka bir şey olmadığını" da söylemiştir. Böylece halkevlerini kapatma kararını almış olan Menderes, olayı yumuşatmak ve orta yolu bulmak amacından çok uzak olarak hareket etmiş, bu konuda hiçbir esnekliğe meydan vermemiştir.

İnönü'ye göre, Halkevlerinin kapatılması yerine, CHP'nin önerdiği gibi, bağımsız bir tesis kurulması, aklın gereği idi. DP iktidarı bunu reddetmişti. Ayrıca atılan adım "anayasaya aykırıydı".Haksız ve hukuksuz bir "müsadere" hareketiydi. Bununla ülkenin muhalefet partisine hukuk dışı bir darbe vuruluyordu. İnönü bu konuda, "bu muameleler, Anayasa'nın ihlali mahiyetindedir. İktidar partisinin rakip siyasi partiyi, Anayasa teminatından mahrum etme teşebbüsüdür." diyordu.⁴²

Adnan Menderes bu konuya ilişkin olarak yaptığı açıklamada; "...Ne hakiki ne de hükmi şahıs olarak hiçbir mevcudiyeti olmayan halkevlerine devlet bütçesinden para ayrılması ve hususiyle bu paranın siyasi teşekkül olan iktidar

40 Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları,12 Aralık 1950, C.X, ss.122-123; Ayrıca bkz.,Şemseddin.Çizmeli, Menderes, Demokrasi Yıldızı, Arkadaş yayınları, 2. Baskı, 2007, s.484.

41 TBMM Tutanak Dergisi, IX. Dönem, C.9,1951, ss.662-663. Ayrıca bkz. Özacun, a.g.e., s.94.

42 Altan Öymen, Öfkeli Yıllar, Doğan Kitap, 8. Baskı, İstanbul 2009, s.209.

partisine ödenmesi demokratik ve hukuki haysalaya asla, sığmayacak derecede fahiş olan bir yolda yürümek muhalefetin tenkitleri müessir olmaya başlayınca, artık devam olunamaz hale gelmiştir. İşte o zaman “tesis yapacağız” teraneleri başladı”, dedikten sonra böyle bir tesisi neden oluşturamadıklarını da söyleyerek, bu amaçlarında da ciddi olmadıklarını ifade etmeye çalışmış ve her zaman tartışılan para konusuna gelerek halkevlerine verilmiş olan paralarla, edinilmiş malların, mülklerin Cumhuriyet Halk Partisi’nin malları olarak tescil edilmelerini kabul edemeyeceklerini⁴³ söylemiştir. Çok partili sistemin iki büyük siyasi partisi olan CHP ve DP arasında görülen Halkevleri ile ilgili sürtüşmeler 1951 yılında bu kuruluşların resmen kapatılmasına dek sürüp gitti.⁴⁴

Halkevleri ve CHP mallarının hazineye devri hakkındaki yasa tasarısı, 6 Ağustos 1951’de TBMM’de görüşülmeye başlanmıştır. Görüşmeler sırasında CHP Genel Başkanı İnönü, Halkevlerinin kültür yaşamındaki önemini vurgulamış ve kaldırılmasını yersiz ve haksız bir yıkım olarak yorumlamış; tasarıyı “müsadere kanunu” olarak adlandırmış ve eleştirmiştir. Yasa tasarısı, 8 Ağustos 1951’de TBMM’de oylandığı gün CHP bu tasarıyı protesto ederek oylamaya katılmamıştır. Buna rağmen tasarı DP milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmiş ve yasalaştırılmıştır.⁴⁵

Böylece halkevlerinin kapatılmasına ilişkin yasa teklifi Anayasa Komisyonunda DP iktidarın etkisinde onaylayarak kabul edilmiştir. CHP sözcüsü Faik Ahmet Barutçu halkevlerinin kapatılmasına giden süreçte Başbakan Adnan Menderes’in ikili davranışından yakınarak; “14 Aralık ve 15 Aralık 1951 tarihlerinde Sayın Menderes ile temas ettim. Vardığımız karar şu oldu. Halkevleri Atatürk’ün bir yadigârı olarak muhafaza edilecek ve bir tesis haline getirilerek gayeleri ve mesailerini yeni devrin gereklerine uygun bir şekilde tespit edilecekti. Halkevi ve halkodası olarak inşa edilmiş bütün gayrimenkuller bu tesise dâhil olacak böyle bir prensip mutabakatına vardıktan sonra, bunun tatbik şeklini gösteren bir tasarı bizim tarafımızdan hazırlanarak kendilerine verilecek ve onların da tesisin tatbik şeklindeki nokta-i nazarları alınarak karşılıklı bir anlaşma şekli bulunacaktı. Birkaç kez bir araya gelip memnuniyetle ayrılmıştık. Bundan sonra 19 Temmuz’da Anayasa Komisyonu’nun mutat toplantısına gittiğimde işlerin başka istikamet aldığını gördüm. İki tarafın murahhaslarından mürekkep olan komisyon bir daha davet edilmeden, haber verilmeden, şahsen olsun bu işte çalışan adam olarak ben de haberdar edilmeden Anayasa Komisyonunda bir hava, adeta bu işin bitirilmek istendiğini gösteren bir haleti ruhiye var...” Diyerek yapılan görüşme ve toplantılarda gerçekte samimi olmadıklarını” ifade etmiştir.⁴⁶

Halkevleri, 8 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5830 Sayılı Yasa ile

43 TBMM Tutanak Dergisi, IX. Dönem, C.9,1951, ss.662-663.

44 Sefa Şimşek, Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi, Halkevleri 1932-1951, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul 2002, s.93.

45 Esmâ Torun, II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimler, İç ve Dış Etkenler, (1945-1960), Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2006, s.380.

46 Toksoy, a.g.e.; Ayrıca bkz. Öymen, a.g.e., s.205.

kapatılıp bütün taşınır taşınmaz varlıkları hazineye devredilmiştir. DPHükümeti, yasanın kabulünden sonra hemen harekete geçmiş ve ülkedeki bütün Halkevi ve Halkodalarına el koymuştur.⁴⁷ Yasanın uygulanması süresince, halkevlerinin malları yağma edilmiş ve kütüphanelerindeki kitapların çoğunluğu atılmıştır.⁴⁸ Nihat Sami Özerdim, halkevi kütüphanesindeki kitapların sırf üzerinde altı ok bulunduğu için SEKA'ya gönderildiğini ve büyük birçoğunun da kese kâğıdı yapıldığını ifade etmiştir.⁴⁹Böylece Halkevleri örgütünün kültürlendirme işlevi yok edildi. Dolayısıyla halkın aydınlanma sürecine büyük bir darbe indirildi.⁵⁰

Halkevleri 1951 yılındaki yasayla kapatılacak yerde, gerçekten bağımsız bir kuruluş haline getirilseydi, dağınık deneyimlerle harcanan zaman harcanmamış olacaktı. Ülkemizin kültürü bugünkünden çok daha gelişmiş olacaktı. Halkevlerinin kapanmasıyla oluşan boşluk, 1960'taki 27 Mayıs İhtilali'nden sonra doldurulmak istendi. DP döneminde çıkarılan bazı kanunların anayasaya aykırılığının saptanması sonucunda yapılan yeni düzenlemeler, Halkevlerinin yeniden kurulmasına imkân verdi. O yıllarda da çok çaba gösterildi. Fakat o çabalar Halkevlerinin en etkin örgütlenmesinin bağımsız bir yapı içinde canlandırılıp gelişmesine yetmedi. Halkevleri ve halkodalarının son durumundaki gibi Türkiye'nin her yerinde, deneyimli kadrolarıyla var olan bir " kültür merkezleri zinciri" oluşamadı.⁵¹

Sonuç

Çok partili hayatın başlangıcından itibaren DP'liler ile CHP'liler arasında en çok tartışılan konulardan biri Halkevlerinin kapatılması konusudur. Halkevlerinin kuruluş aşamasında Menderes'in Halkevlerine bakış açısıyla, kapatılışları sürecindeki konuya yaklaşımı arasında derin farklılıklar vardır. Bunun nedenleri; dönemin koşullarında, her iki partinin dayandığı oy tabanında ve çok partili hayata geçtikten sonra "oy kazanma kaygılarında" aranmalıdır. Ancak Halkevlerinin kapatılma işiyle yetinilmeyip, tüm kitaplarının ve kültürel etkinliklere imkân sağlayan araç ve gereçlerinin tahrip edilmesi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınlanma sürecine vurulmuş büyük bir darbe olmuştur. Halkevleri siyasi hesaplaşmaların acımasızca kurbanı olarak Adnan Menderes tarafından bedel ödetilmiş bir kültür kurumu kimliğiyle tarihte aranan ve sorgulanan yerini almıştır.

47 Şimşek, *a.g.e.*, ss.204-215.

48 Torun, *a.g.e.*, s.380.

49 Nihat Sami Özerdim, *Siyasi Anıların (1939-1954)*, İstanbul 1977, s.447.

50 Ergün Ataoğlu, *Adnan Menderes, Bir Başkanın Trajik Sonu*, İstanbul 2008, I.Baskı, s.114.

51 Öymen, *a.g. e.*, s. 213.

KAYNAKÇA

I. Gazeteler

Anadolu

Aydın

Hürriyet

II. Kitaplar ve Makaleler

AHMET, Feroz, *Bir Kimlik Peşine Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, İstanbul.

AKYÜZ Kenan, "Türk Ocakları", *Belleten*, Sayı 196, Ankara, 1986.

ARIKAN Zeki, " Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi ", *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl 12, C.6, sayı 23, Mayıs 1999.

ATAOĞLU Ergün, Adnan Menderes, *Bir Başkanın Trajik Sonu*, İstanbul 2008, I.Baskı.

Aydın Halkevi Broşürü, Nefaset Matbaası İzmir 1933, Halkevleri, (Haz. Tahran Erdem - I. Selçuk (Erez), İstanbul, 1963.

CHP Yedinci Büyük Kurultayı Tutanağı 1947, Ankara, 1949.

Cumhuriyet Arşivi, 490. 01/825. 263.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı, C.XX.

ÇAVDAR Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839 – 1950*, Ankara 2004.

ÇEÇEN Anıl, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Gün Doğan Yay, Ankara, 1990.

ÇİZMELİ Şemsettin, *Menderes, Demokrasi Yıldızı*, Arkadaş yayınları, 2. Baskı, 2007.

Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları,12 Aralık 1950, C.X.

ERDEM Tarhan, "Kuruluşunun 25inci Yılı Halk Evleri, Dünyaya Örnek Bir Kültür Kuruluşunun Hayatı", *Vazife*, Yıl 2, Sayı 15, Mart 1957.

Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, Ankara, 1940.

Halkevleri ve Halk Odaları, CHP, 1944 Ankara.

"Halkevlerinin ve Halkodalarının 18. Yıl Dönümünde", *Ülkü*, 1950, III /39.

İNCE Özdemir, *Halkevleri, Hürriyet*, 19 Şubat 2006.

KARADAĞ Nurhan, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*.

MAYAK Faysal, Adnan Menderes'in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları (1935), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/15, (2007/Güz).

ÖYMEN Altan, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitap, 8. Baskı, İstanbul 2009.

ÖZACUN Orhan, "Halkevlerini Dramı", *Kebikeç*, II/3 (1996).

ÖZERDİM Nihat Sami, *Siyasi Anıların (1939-1954)*, İstanbul 1977.

SAKAOĞLU Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003.

ŞİMŞEK Sefa, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi, Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.

TBMM Tutanak Dergisi, IX. Dönem, C.9, 1951.

TOKSOY Nurcan, *Halkevleri / Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Orion Yayınevi.

TORUN Esmâ, II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler, İç ve Dış Etkenler, (1945-1960), Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2006.

TURAN Şerafettin, "Etkin Bir Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Halkevleri", *Bilanço 1923-1998*, Cilt 1, TÜBA.

TURAN Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, I. Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

Ülkü, C.III, Sayı 13, Mart 1934.